

פ.

למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העוה"ב. אם האדם לא יהי' לו מדריך מורה דרך בהשכל ודעת, אז כאשר תשאוף נפשו לחיי הנצח יהיו כל עניני העולם הזה בעיניו כאין וכישר בזה הרבה. כי יעמדו החיים, שהאדם בע"כ חי, לשטן לו על דרכו, ורק מעטים יצליחו בנזירות גמורה. ע"כ בקשו דרך ישרה שעם החיים והליכתם לא יסורו ממסילה הטובה והישרה, שהחיים יהיו בעיניהם יקרים כערכם ועכ"ז לא יתמכרו אל החושים לשכח חיי עד והדרת המוסר והיראה, כ"א יעלו במעלות בהדרגה נאותה. אמר להם, הזהרו בכבוד חבירכם. הנה בהנהגה זו הטובה יש הנהגה נימוסית המביאה טובה רבה לאדם ולחברה בדרכי חיי הזמן, וגם היא מביאה להוקיר ערך נפש האדם ברב ערך, ויכיר שיתרון לה על כל בעי"ח הוא בשכל ובתוצאותיו, שהוא ההדרה הטובה ללכת בדרך ד' שיזכה האדם אם יוליך שכלו במשרים. נמצא שהדרכה נימוסית המתאמת אל חיי הזמן תנהלהו ג"כ להכיר יתרון חיי הנפש הנצחיים. וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים. התפילה היא עבודה שישודתה בהרגש ובהתעוררות הכח המדמה ג"כ. ואם לא יחובר עמה השכל תוכל לגרום שיצא האדם בחשקו מן העולם ויהיו החיים לו לזרא. ע"כ תשתפו בהתעלות הרגש גם את אור השכל, דעו בדעת והבנה, לפני מי אתם מתפללים ולא תסמכו על הרגש לבד. ובהיותכם משימים את השכל למאיר דרך לפני הרגש תלכו ולא תכשלו, כי עם רוב רוממות הנפש לא תתרחקו מן החיים. כי הרגש יערוג רק אל התכלית גם בהטהרו ולא יבין ערך האמצעיים. אבל השכל ינחהו להורות לו כי האמצעיים המה עקרים אל התכלית, ואמצעיים לתכלית חיי השכל הנצחים נמצאים רק בסידור החיים הארציים פה עלי ארמות בדעת ובכשרון.

ומנעו בניכם מן ההגיון. אל תעסיקו שכלם בטל ילדותם בענינים מופשטים שאין להחיים עסק בהם, כמו במה שאחורי הטבע וכיו"ב, כ"א תתנו להם מזון רוחני שיש בו ג"כ מראה עינים, כמו עניני ההלכות ודרכי המדות הישרות לפי פשטן ורוב עניני התורה המעשית. והושיבו בין ברכי ת"ח. הישיבה בין ברכי ת"ח תציין להורותם הליכות ת"ח בפועל בעניניהם השפלים, ברכי החיים וצרכים הגשמיים איך הם מתוארים במחוגה שכלית במדה ובמשקל, ועת זומן לכל חפץ. ולא תדחקום להיות אצל ת"ח בעת התעלותם בעסקיהם הנעלים לפי ערכם במושכלות הגבוהות ולפעמים ג"כ בהתרגשות נפש עצומה אל הטוב ואור ד' ית', כי מזה לא יוכלו עדנה לקנות דרך טובה הראויה להם במדה ממוצעת שלא יכחישום דרכי החיים. ע"כ תושיבו אותם בנערותם ללמד ענינים הטפלים בעומדים בתחתית המדרגה אצל ת"ח, אבל המה נותנים אומץ לדרכי הטוב והתושי הגבוהים. ובשביל כך, שתדריכו הכל בדרך מיצוע, אל תאמרו כי במנעם השאיפות הגדולות של הרצון הטוב הפנימי שרוצה לזכות בכל תושיה בלא הדרגה, שאתם מתרחקים משלימות הנצחי, לא כן, כי דוקא בשביל כך תזכו לחיי העוה"ב, כי זאת היא דרך ד' שיצר רוח האדם בקרבו ונתן לכל דבר משקל נערך בחכמה. ע"כ בלכת האדם בהדרגה שכלית אף שלפי הדמיון מתרחק הוא בזה מהאושר הרוחני, הוא באמת מתקרב אליו בלכתו בדרך ד', והיא עצם דרך תוה"ק שהיא תורת חיים וחי עולם נטוע בה.

פ.

א"ל רבינו ברכנו, א"ל יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בו"ד. ביאר להם שעיקר השלימות הוא תלוי בחזקת הקנינים הרוחניים ולא בגודל ציוריהם. כי אף אם תגדל ההרגשה בציורים רבים בגדולת השי"ת ודרכי השלימות, מ"מ כ"ז שלא יהיו קבועים יפה בנפש כאותו החוזק שהדברים החושיים נקבעים לא יגיע אל השלימות ולגבול החוזק הראוי, עד שיהיו השלמות הבאות מצד ההשקפות השכליות חזקות כמותן השלמות החושיות, צריך הכנה רבה ועצומה, ולזאת יתפלל כל חסיד. ואמר ראי נסיונות שאין חסרון ההשתלמות בא מצד חסרון ידיעה בכמותה והרחבתה כ"א מצד חסרון חזקה והשתרשה בנפש. שהרי אדם עובר עבירה ומכיר בה שהיא גנות, ואומר שלא יראני אדם, ואם יראהו אדם יפרוש. ולא תפעול עליו יראת ד' ובושתו, עם כל הודאתו וידיעתו בידיעת השם ית' וחובת הבושה והיראה, אלא מפני שאין קנין השלימות של יראת ד' חזק בנפשו. ע"כ יותר משצריך ברכה להצליח בהרחבת המושגים המביאים אל השלימות וריבוי עניניהם, צריך ברכה שיהיו עניניהם מוטבעים וחזקים מחוברים עם החיים ומיושבים בלב ושכל הבריא.

פ.

לא תרתח ולא תחטא, לא תרוי ולא תחטא, וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי היא, תפלת הדרך. האדם צריך לשמור את מוסרו שקנה לו בעמלו בדעת וכשרון מכל רגשות רוח והסתערות הכוחות. כי כל הסתערות ומצב חדש מביא הריסה גם לכוחות המוסריים שכבר קנה. ע"כ ראוי וחובה לשמור מכעס, שהיא הסתערות, לבד איסורה בעצמה ואפילו במקום המותר, משום שלא תחטא. כי ההתרגשות מביאה לאיבוד ציורי המוסר שכבר קנה. וכמו כן ההשתכרות, אפילו אם איננה באופן מנוול, עכ"פ מביאה התרגשות שעלולה לאבד ציורי המוסר והיראה. ויותר מזה כל מצב חדש צריך שמירה, שעכ"פ מביא ציורים חדשים ורגשות חדשות, ע"כ אנו רואים הרבה אנשים שנפחת מדרגת מוסרם בחילוף מקומותיהם. ע"כ אפילו כשאתה יוצא לדרך תכין עצמך לקראת ההתרגשות והשינויים החדשים שתוכל הדרך להביא בציורך. ע"כ המלך בקונך וצא. להמשיך עליך ציורי יראה לאהבת ד' עם העמדת הכח המוסרי וההמשכה אל הטוב והמדות הטהורות גם במצב הנדידה של הדרך. וזאת היא עיקר מטרת תפילת הדרך, שעמה יחד תבא השמירה המעולה, כי ד' ישמור את יראיו.

71.

היכי מצלי לה, ר"ח אמר מעומד ר"ש אמר אפילו מהלך. מעומד מורה שתהי' ההשתדלות שלא תפעל עליו הנדידה שום פיזור הנפש במה שנוגע לעבודת ד'. ור"ש אמר שזהו דבר נמנע, אלא שצריך להשתדל שעם הפיזור וטרדת הנפש יקיים "שויתי ד' לנגדי תמיד" ולא יט משום מדה נכונה. ע"כ אפילו מהלך, שעם שיש בהילוכו פיזור הדעת, עכ"ז בהתפללו נוכח ד' פניו. ע"כ להיות שעמד ר"ח, אר"ש אוקמן נמי לדידי ואצלי, כי מהיות טוב א"ית רע. כי אף שסבר שהוא נמנע מרוב בני"א, מ"מ הבקשה היא ודאי שלמה והגונה שיהי' האדם גבור בנפשו וחי בעבודת ד' בחזק נפש, עד שלא יפריעוהו כל נדידה וטלטול מתכונת נפשו הפנימית וזכותה, ותביא ג"כ הערת תפילת הדרך להורות, שיחשוב האדם דרכיו לפי מצבו ביראת ד' ולפי ערך הנסיונות שאפשר שיוזמנו לו בדרכו. שאם יצייר שיוכל לעמוד בהם יצא ואם לאו יחדל. ואם יגמור לצאת, תהי' התפילה מעז לו ומגדל מפני רוחות המצויות לקלקל הכשרון וטהרת הנפש, ובהוסיפו שלימות רב שלא תפעל דרכו שום פחיתות, הוא הטוב הגמור שעליו אמר ר"ש "מהיות טוב".

ק"ת

81.

שורש ברית וכריתות ברית במובן המוסרי הוא, שהענין החיובי ואידיאלי, הנובע מתמצית המוסר היותר נעלה ונשגב, יהיה מוטבע עמוק וחזק בכל טבע הלב והנפש, עד שלא יצטרך לא זירוז ולא חזק ולא סייג לשמירתו, כי-אם יהיה מוחש וקבוע, כמו שטבועה, למשל, בלב אדם ישר מניעת רציחה וכדומה מן השלילות הרעות שכבר הספיק כח המוסר הכללי לקלטן יפה. בהיות האדם במצב כזה בכל עילוי הוא שש ושמוח בשם ד' ובוטח תמיד בחסדו. פגם הברית מחליש את כח הטבעיות שבמוסר, על כן הוא מוליד חרדה ורפיון בעומק הנפש, והחרדה הפנימית כאה מפני העלילות לסור מדרך הטוב, וצריך תמיד שמירה והתחזקות שכלית ועיונית. אמנם ע"י התגברות תשובה עליונה מאהבה חוזר גם הקלקול הזה לטובה, כי תחת שהי' עושה דברים רבים בכח הטבע, שאינו מושכל, יעשה עכשו ע"י הכח המושכל א). וכשיקבל אז לטובה ובשמחה ג"כ את מעוט הרגשתו את התענוג הראוי לבא מדרך הטוב ומעבודת ד' בכלל, וגם את הפחדים והמרורות הבאים לרגלי התגברותו ללכת בדרך ישרה, - שאם לא היתה מדת הברית רפויה אצלו היה כבר עושה הכל בבטחון ושמחת לב, - בזה הוא מקנה לעצמו הרגל פנימי לעשות את הטוב בשביל עצם הטוב האמתי, דהיינו חפץ השם יתברך ב). ביחוד ראוי אז להיות קורת-רוח מצטירת בכל מצוה וכל ענין של עבודה וכל מדה טובה, שמצד הרגש העצמי שבו איננו מכיר אותה לגמרי בהדרה המלא, באופן שתמשכהו נפשו לה. ואע"פ שמצד פרטיותו איננו מרגיש התעלותו המוסרית, ע"י מעשה-טוב ולמוד זה וכדומה, אבל בצירוף החשבון הכללי, בכללות כנס"י ודאי שכל הכשר רוחני ומוסרי וכל צד של קרבת ד' מכריע לטובה. ובכלל משקל הרוחניות ודאי חסר הוא בעולם, ע"י ריבוי המון השקועים בחמריות, על כן אע"פ שלפעמים מתוך שמצד פרטיותו פנה כבר במדה הגונה לרוחניות, ואולי כבר נחלשה חמריותו ע"יז, ואינו מרגיש כראוי את הרגש הנעים שצריכה הקדושה לפעול על לב ההולך בדרכיה, אבל בהצטרף משקל הרוחניות שלו לאוצר הכלל ימצא המקום של יבושת לח אצילות הקדושה וירטיבהו בהשפעתו, אז ישא פריו האמתי, וראוי לו לשמוח בזה. "עושין מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואהבו כצאת השמש בגבורתו" ג).

91.

מי שבריתו שלם יכול להתרחב בארחות-חיים ג"כ בחמריות מרובה. מבלי שתבלבל אותו מתוך כך מחשבה מטרדת. אמנם לפי ערך פגם הברית כן יהיה קשה לו, גם בעת התחלת תשובתו, להיות עסוק בעניני חמריות, ואפילו לתכלית טוב. כי כל דבר קטן יבלבל רעיונו. על כן התיקון האמתי בזה הוא להיות עסוק בעמקי חכמה ודעת אלהים. דהיינו עמקי דברי הגדה, שמתוך כך הוא מכיר את מי שאמר והיה העולם ד). ומתוך גודל שפע הדעת, שיחול עליו תמיד, יוכל ג"כ לצאת לפעמים מעיונו ולעסוק בענינים מעשיים וצרכים חמריים, הכל לפי ערך תקון תשובתו.

101.

פגם הברית, ע"י השחתתו המעשית ביסוד המוסר והשכל היותר נעלה, יסוד חיי העולם, חיי העתיד, פועל הוא באדם החשכה פנימית, שאי אפשר לו עוד להכיר לאמתתו כל ערך של כל ענין נחמד וקשר אמתי אל כל ענין תכליתי מוסרי, שהם כולם ענפים מהמוסר היסודי המחוקק למטרת חיי העולם של העתיד היותר גדול. על כן כל ציורי המוסר הם כו ברפיון וצרכים סעד גדול, וגם כל דבר קל מפריע לו ממהלך שלמותו. אבל אחרי ההתגברות בתשובה מאהבת ד', עם העיון באגדה, שמתוך כך אז האדם מכיר את מי שאמר והיה העולם, מאיר עליו כח יסוד הטוב. אז הוא מתעלה מתחלה ע"י עצם נקודת האמונה, אע"פ שאינו מרגיש בבירור ציור פנימי, ואח"כ משתלם בו ג"כ האור הפנימי, והריחוק עצמו נעשה קירוב, שמתוך שאור הצדק המורגל אינו פועל עליו כבר להחיותו מוצא הוא בעצמו עז צמאון להעלות את הציורים למעלה יותר עליונה, ונמצא שהזדונות מתהפכים לזכיות ה).

- (א) עי' אורות התשובה פרק א.
- (ב) עי' מוסר אביך פ' ב ד.
- (ג) שופטים ה לא. שבת פח :
- (ד) ספרי עקב מט.
- (ה) עי' יומא פח.

(מג) בבא בתרא דף נו ע"ב "ועוצם עיניו מראות ברע" (ישעיה לג). אמר רבי חיאי בר אבא, זה שאין מסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה. היכי דמי? אי דאיכא דרפא אחריןא - (ואזיל) רשע הוא? אי דליכא דרפא אחריןא - אנוס הוא. לעולם דליכא דרפא אחריןא, ואפילו הכי, איבעי [ליה] למינס נפשיה. בעא מיניה רבי יוחנן מרבי בנאה, הלוקי של תלמיד חכם פיצד? כל שאין בשרו נראה מתחתיו. טלית של תלמיד חכם פיצד? כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח. שלחן של תלמיד חכם פיצד? שני שליש גדיל ושליש גלאי, שעליו (כוסות וקערות מונחות) [קערות, וירק]. וטבעתו מבחויז. והא תניא, טבעתו מבפנים? לא קשיא, הא - דאיכא ינוקא, הא - דליכא ינוקא ואי בעית אימא, הא והא - דליכא ינוקא, (והא) [ולא קשיא, הא] - דאיכא שמעא, והא - דליכא שמעא. ואי בעית אימא, הא והא - דאיכא שמעא, ולא קשיא. הא - בלילא, הא - ביממא. ושל עם הארץ דומה [דף נח] למדורה, וקדרות מקיפות אותה. מטה של תלמיד חכם פיצד? כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה, ומנעלים בימות הגשמים. ושל עם הארץ - דומה לאוצר בלום:

גמ' ועוצם עיניו כו' ה"ד אי דאיכא דרכא אחריןא כו'. ואגופא דקרא לא תקשי ליה הכי דאיכא לאוקמא דאיירי ביושב ודבר ערוה הולך לפניו ואע"ג דאינו מתכוין לכך יש לו לעצום עיניו אבל למאי דמוקי ליה בהולך על שפת הנהר תקשי שפיר אי דאיכא דרכא אחריןא הרי הוא מתכוין לעבירה ורשע מקרי על הלוכו שם כלל ולא סגי ליה בעוצם עיניו וק"ל: מהרש"א

אמר להו רבא לרבנן, במטותא (בעינא) מיניכו, דלא תיתו קמאי, לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי, (ואף לבי רב לא תיתו) כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולה שתא. אמר רבא בר בר חנה, אמר רבי יוחנן, משום רבי יהודה בר אלעאי, בוא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, דורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי, זה וזה נחמם בידם. דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי, זה וזה לא נחמם בידם. ואמר רבא בר בר חנה, אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי, בוא וראה מה בין דורות האחרונים לדורות הראשונים. דורות הראשונים היו מכניסין פרותיהן דרך טרקסימוז, כדי לתבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פרותיהן דרך גגות, דרך חצרות, דרך קרפפות, כדי לפטרן מן המעשר, ברכות לה, ב.

א"ל רכא לרבנן, כמטותא מניכו ביומי נימן וביומי תשרי לא תיתו קמאי כי היכי דלא תטרדו כמזוניכו כולי שתא. הסבה שאין האדם מוצא קורת רוח שלמה בהתעסקו רק בחכמה ועיון

אם. לא יצרף עמה ג"כ מעשה ועבודה, הוא לפי שכך חקק יוצרו ית' בטבע נפשו, כדי שתדחפהו תשוקתו הפנימית לדאוג בעד צרכיו ההכרחיים שגם הם רבים. ומבלעדי תשוקה זו היו רבים מבני אדם מונעים עצמם משיתוף כל עבודה בעסקם רק במושכלות, והיתה אח"כ [מניעה זו] מביאה למחסור [עד] שלא יהיו מוצאים ג"כ מבוקש החכמה מפני הטרדא. ע"כ כשימלא אדם את תעודתו, בעסק המעשי החמרי גם בזמני השנה הראויים לכך, ימשך מטבעו ג"כ אל התלמוד והעיון ביתר חלקי זמן השנה. ואולי אביי ורבא חולקים בטעמו דרבי ישמעאל, דאביי ס"ל דלבד מצד ההכרח, עצם טבע האדם הוא לעבוד ג"כ במקצת בעבודה ועסק של ד"א, וזה בא מהוראת הניסיון של הרבים, שניכר הטבע ע"פ רושם הרוב. ורבא ס"ל שאין לדון בדבר כ"א מצד ההכרח, וכל האפשרי להועץ להיות מסולק מעסקים מעשיים כדי להיות מסור אל התורה ועבודת השכל לדעת את ד', היא מתכונת מעלת האדם, ביחוד האיש הישראלי, שראוי לרדוף אחריה בכל האפשרי, ואפשר לו להאדם להדחק עצמו לבא לזאת המעלה, שיהי רק בתורת ד' חפצו, בהכינו לעצמו צרכיו בזמנים קבועים. **צ"ן איה**